

Forskningspolitikens intellektuella kollaps

Analys och förslag till nyorientering¹

Marie Demker

I samband med andra världskriget spreds många europeiska forskare, författare och intellektuella för vindarna. En ansevärd mängd hamnade i USA. Något som gav den amerikanska samhällsforskningen en enorm skjuts. Samhällsvetenskapen i de skandinaviska länderna kom att påverkas starkt av den utveckling i behaviouralistisk anda som skedde på andra sidan Atlanten. Forskningen inom samhällsvetenskapen gick från en tonvikt på historiska fall, institutioner och ideologier till en orientering mot individuellt beteende, socialiseringsprocesser och psykologiska modeller. I många avseenden var detta en frukt av de stora ekonomiska satsningar som gjordes av amerikanska forskningsfinansiärer med det tydliga syftet att ominretgöra en återupprepning av det fascistiska övertagandet i Europa (Thue 1997: 143ff). Samhällsvetenskaperna och kulturvetenskaperna blev nytiga i byggandet och planerandet av det framtida samhället. Den politiska sociologin skulle bidra till att demokratisera och civilisera medborgarna.

Under 1960-talet och framåt byggdes den högre utbildningen i Sverige ut kraftigt, den sociala snedrekryteringen minskade fram till 1970-talet och allt större forskningsresurser ställdes till förfogande, inte minst för samhällsvetenskaperna (Ranehill 2002: 6). Våldiga datamängder byggdes upp och många forskares bidrag till vetenskapen kom att bestå just i samlandet av data och uppbyggnaden av strukturer för att använda dessa data. Syftet var att förklara beteende – inom politik, ekonomi och samhälle. Inom humaniora levde dock den gamla intellektuella förståelsetraditionen kvar och doktoranderna fortsatte länge att skriva på sina mycket tjocka avhandlingar centrerade kring enskilda författarskap, lyriska teman eller historiska epoker.

För statsmakten har den fria forskningen sedan 1960-talet varit mer av ett hot än ett löfte och försöken att kontrollera, reglera och styra forskningen har varit legio. Å ena sidan ses utbildning som en favör och något som därför så många som möjligt skall ha tillgång till, å andra sidan är de forskare som skall bedriva denna utbildning privilegierade, fria och ifrågasättande ideologiproducenter. Därmed blir utbildningspolitik

till en stridsfråga.² Under senare år har dock en kvalitativ förändring skett, de socialdemokratiska regeringarna har organiserat finansieringen av samhällsvetenskaperna och kulturvetenskaperna i form av köp-och-sälj-system precis som inom övrig offentlig sektor. Alla vetenskaper har också inordnats institutionellt under samma paraply och med samma regleringar som utvecklingsarbete inom reglerteknik, läkemedel och organtransplantationer. Den borgerliga regeringen (sedan 2006) har å sin sida försökt att frigöra universiteten för att ytterligare understödja köp-och-sälj-modellens konkurrensideal. Varje högskola och universitet skall nu fullt ut kunna organisera sig på det mest konkurrenskraftiga sättet. Konsekvenserna för sakkunnigförfarande, gemensam vetenskaplig standard för t.ex. professorskompetens eller anställningsförhållanden eller kravet på att hålla samman forskning och undervisning vet vi ännu inget om. Att utvecklingsarbete inom teknik och medicin är starka tillväxtgeneratorer vet de flesta regeringar, alltså vill man gärna dra nytta av dem på bästa sätt. Men hela politiken inom högre utbildning och forskning är starkt ideologiskt laddad; kunskapsproduktion, sanningshävdande och ideologiska utmaningar är något som statsmakten gärna vill styra, reglera och kontrollera. Vilka mekanismer skapar negativa effekter? Och finns det sätt att undgå dem?

Skillnaden mellan att vara ”forskare”, ”intellektuell”, ”historiker” eller ”professor” inom olika områden har numera suddats ut. En ny myndighet skapades för att underordna humaniora och samhällsvetenskap de regler och strukturer som gäller på det tekniska och naturvetenskapliga området. Samtidigt som det hävdats att den nya myndigheten – Vetenskapsrådet – skall främja grundforskning inom alla vetenskapsområdena så underkastas alla områden exakt samma typ av värderingar: poängsättningar, ekonomiska aspekter och publiceringsstatistik. Hur skulle grundforskning inom syriologi, teologi, statsvetenskap, datavetenskap och mikrobiologi kunna jämföras med hjälp av samma parametrar? En betydligt skarpare dialog med vetenskapsteoretiker och idéhistoriker skulle varit hälsosamt, innan myndigheten upprättades, om regeringen verkligen velat gynna grundforskningen inom alla vetenskapsområden.

Nu tror jag inte att det var vad den socialdemokratiska regeringen egentligen ville. Inte heller tror jag att det är en verkligt fri forskning som den borgerliga regeringen eftersträvar. Istället är inrättandet av centrala forskningsfinansiärer, gemensamma för alla vetenskaper, och styrda med regleringsbrev ett led i en politisk strategi som gör om forskaren från

intellektuell till entreprenör (se t.ex. Hasselberg 2009). Den fria forskaren med lojaliteten enbart och endast till kunskap, humanism och förnuft skall reduceras till en entreprenör som är innovativ, utreder, undersöker och penetrerar ting som maktens aktörer finner intressanta eller som mäktiga intressen tror kan generera pengar och tillväxt. Tänkandet ligger i linje med idéhistorikern David Karlssons, som efter sitt avhopp 2008 från ledamotskapet i regeringens Kulturutredning frågade sig om kulturpolitikens konsekvenser blir att kulturarbetare tappar självförtroendet och frågar sig om de är framstående som t.ex. poet eller bara en misslyckad egenföretagare.³

Det vetenskapsideal som styr min syn på grundforskning är i huvudsak popperianskt (Gilje & Grimen 1993: 81ff).⁴ Att forska om något innebär alltså att på teoretisk grund förvänta sig något samt att det är helt avgörande för trovärdigheten i resultatet och för vetenskapen att hypoteser också kan falsifieras. I debatt och argumentation kring mina resultat söker jag sedan övertyga mina kolleger om hållbarheten i min tes, en process som tar lång tid och inte är särskilt medieanpassad. I dessa avseenden kan jag som statsvetare och en zoolog ha spännande dialoger om metoder, modeller och materialfrågor. Ett etiskt ideal i vetenskapssynen är också nödvändigt. Själv finner jag diskussionen om epistemisk dygdighet central (Montmarquet 1987). Att vara epistemiskt dygdig innebär inte bara den enkla, och naiva, tanken att man är ansvarig för vad man gör. Dygden innebär att vara omsorgsfull i forskningsarbetet, något som kan uppnås dels genom forskarens öppenhet och självinsikt och dels genom viljan att pröva alternativ till den egna tesen men också modet att hållas fast vid sina resultat även i motgångar. Dessa förhållningssätt är inte möjliga att förena med rollen som tjänsteman i statens tjänst.

Men om det nu är så att jag och zoologen finner glädje i gemensamma diskussioner om matematiska modeller eller fortplantningsbeteenden hos däggdjur – är det inte bra då med en myndighet som lägger samman olika vetenskapsområden? Jo, om de teoretiska vetenskapsidealerna från grundforskningen fått råda. Men så är det inte. Istället är det de tillämpade vetenskapernas förutsättningar, statens budgetprocess och förvaltningens teknik eller myndighetsregleringar som styr verksamheten. Dessvärre så tror jag inte att det är möjligt att gynna teoretisk grundforskning på annat sätt än att stödja de mest framstående forskarna inom våra olika vetenskapsområden och -discipliner, utan att de skall tala om vad de skall komma fram till först.

VETENSKAPSRÅDETS KONSEKVENSER

I närmare tio år har nu den statliga forskningsfinansieringen till grundforskning i första hand skett via den nya myndigheten Vetenskapsrådet (VR). Tidigare fanns olika forskningsråd för de olika vetenskapsområdena teknik, naturvetenskap, medicin och humaniora/samhällsvetenskap. Därutöver fanns och finns fortfarande många andra forskningsfinansiärer, men VR har ett specifikt ansvar för just grundforskningen. Låt oss då undersöka vad som har hänt särskilt inom VR:s humanistiska och samhällsvetenskapliga råd, det s.k. HS-rådet.

Regeringen och dåvarande forskningsministern Thomas Östros betonade att VR var forskarstyrkt och att rådet därför var ett steg framåt när det gällde tilldelningen av forskningsmedel. Vetenskapsrådet är forskarstyrkt i så måtto att forskarna tvingas använda stora delar av den tid som man har betalt för att forska till att istället bedöma kollegers forskning samt implementera alla de åtaganden och regler som regeringskansliet – alldeles utan förankring – anser att VR skall genomföra. Men styrningen, den sker i praktiken endast uppifrån⁵. En statlig myndighet är inte uppbyggd för att hantera forskarstyrning. Initiativ ”nerifrån” organisationen tenderar att hamna mellan stolarna, liksom initiativ från det minsta och sämst representerade vetenskapsområdet. Myndighetsstrukturen och förvaltningsdiskursen gör det hart när omöjligt att driva igenom förändringar som initieras från sidan eller nerifrån organisationen – ett förhållande som står i bjärt kontrast till de kollegiala arbetssätt som kännetecknar goda forskarmiljöer.

Många av oss som suttit i HS-rådet menar att forskning inte skall genomföras i enlighet med politiskt bestämda programutlysningar utan ske via stöd till enskilda forskare och projekt. Ändå har HS-rådet haft ett mycket stort antal andra forskningsprogram att implementera, skillnaden är att dessa program har initierats på helt andra ställen än i forskarvärlden.

Under mina sex år i HS-rådet fanns särskilda satsningar på:

- kriminologi
- kultur och hälsa
- forskning om militär säkerhets- och underrättelsetjänst
- forskning om offentlig sektor
- demokrati och offentlig förvaltning
- mångvetenskaplig demokratiforskning

- nazism
- kommunism
- byggforskning
- den sexualiserade människan
- genusaspekter på rättsvetenskapen
- riskprojekt
- biologisk mångfald
- polarforskningsåret
- kultur och samhälle i Asien
- Sverige-Finland-relationer
- människa, samhälle, IT

Därutöver har HS-rådet, liksom andra råd, ett särskilt ansvar för att verka för att genusvetenskapliga perspektiv får genomslag i forskningen, att det råder jämställdhet mellan könen avseende tilldelningen av anslag, att särskilt gynna unga forskare samt att gynna mång- och tvärvetenskap. Att huvudsyftet är att främja slagkraftig grundforskning tenderar att försvinna i mängden särskilda satsningar, satsningar som alltså påläggs rådet uppifrån och inte initieras underifrån. Forskarstyrningen inskränker sig sålunda till hur man vill fördela de tilldelade medlen givet de särskilda satsningar som regeringskansliet för tillfället anser angelägna.

Vetenskapsrådet som helhet tilldelades 2009 ungefär 4 miljarder kronor att fördela till forskning och forskningsinformation. Av dessa föll ca 415 miljoner på HS-rådet varav ca 270 miljoner fördelades som projektbidrag.⁶ HS-rådets ansvarsområde sträcker sig från forskning om döda språk till studier av ögonrörelser i lässituationer, från frågan om betydelsen av det demokratiska underskottet i EU till utgivningen av en svensk teaterhistoria. Svenska forskare inom hela det humanistiskt-samhällsvetenskapliga området måste söka medel om de skall kunna forska, endast en liten andel svenska seniora forskare inom HS-området har idag längre någon substantiell forskning i sin anställning som professor eller lektor.⁷

Som en jämförelse genomför huvuddelen av Sveriges studenter sina studier inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området, det område som alltså har den minsta andelen av forskningsmedlen. Närmare 150 000 av de 280 000 registrerade studenterna i Sverige under år 2008/2009 var inskrivna på utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap. Av Sveriges år 2008 4 201 helårsprofessorer var 1 307 verksamma inom HS-området medan t.ex. området naturvetenskap och teknik (NT-området)

hade 1014 verksamma professorer. Om vi fördelade de anslagna forskningspengarna jämnt mellan alla professorer skulle det innebära att NT-rådet kunde ge varje professor nästan en miljon om året i forskningspengar – det motsvarar nästan en heltid för forskning för var och en. HS-rådet skulle däremot endast kunna ge en femtedel av den summan, 206 000 om året i forskningspengar till varje professor.¹⁰

HS-rådet har nio olika grupper av forskare som knyts till rådet, och dessa grupper fördelar medel till ansökningar inom var sitt ämnesområde. Beredningsarbetet i varje grupp, som består av en ledamot från HS-rådet samt ytterligare några välmeriterade forskare från hela landet, skall i detalj styras av alla de regleringar som gäller myndigheten som helhet. Regleringarna påverkar också argumentationen avseende vilka projekt som får bidrag och vilka som inte får det, något som kan leda till de absurda konsekvenserna att man inte alltid kan göra substantiell bedömning av projektet utan ofta blir ett offer för de formella reglerna.

I Vetenskapsrådets regleringsbrev anges att satsningar ska ske på olika områden. Sådana områden prioriteras då *vid sidan* av övriga bedömningar. Proceduren kan t.ex. leda till att ett projekt bedöms ha så stort genusvetenskapligt intresse eller kan kopplas till en satsning på offentlig sektor och därför går förbi projekt som rankats högre i det interna beredningsarbetet. Jag förstår att regeringen vill kunna styra forskningen med tanke på de summor som satsas. Men inkonsekvensen är påfallande då styrningen åtminstone inom samhällsvetenskap riktas in på detaljer på en nivå som i det närmaste rör enskilda anställningar (i budgetpropositionen för budgetåret 2009/2010 angavs t.ex. att flera forskningscentra inriktade på vissa regioner – Ryssland och Mellanöstern – skulle inrättas) samtidigt som regeringar oavsett partifärg talar sig varma för ”fri forskning”.

Vad som också är pinsamt är att regeringar – oavsett partifärg – vidhållit att forskningsfinansieringen efter Vetenskapsrådets införande är ”forskarstyrd”. Detta påstående grundas på argumentet att forskare har majoriteten i styrelser och råd. Men när regleringsbrev och interna kontrollkrav är så rigorösa och detaljerade som inom forskningspolitiken är denna majoritet av forskare endast en Potemkinkuliss bakom vilken utbildningsdepartementet drar i trådarna.

De interna kontrollsystemen är dock nästan de värsta regleringarna. Och de lägger högskolevärlden på sig själva i syfte att leva upp till de kvantitativa kvalitetsmål som de styrande förväxlar med god forskning. Ett exempel: För att hävda humaniora och samhällsvetenskapernas kvalitet inom

den egna myndigheten har Vetenskapsrådets styrelse infört ett poängsättningsystem för varje ansökan. Varje enskild projektansökan skall rankas på en absolut skala med fem respektive sju steg. Genom att åsätta varje moment i ansökan ett värde från 1–7 samt hela ansökan ett värde om 1–5 skall HS-rådets ansökningar kunna jämföras dels med medicinska ansökningar och tekniska ansökningar, dels utgöra grund för omfördelning mellan discipliner inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området. Hela idén är naturligtvis befängd, eftersom olika vetenskapsområden och discipliner inte bara fäster olika stark vikt vid olika moment i det vetenskapliga arbetet för att bedöma kvalitet, utan också därför att själva formulerandet av vilka moment som är relevanta underkastar alla områden samma hegemoniska natur- och teknikvetenskapliga diskurs. Hur jämför vi en ansökan om den lingvistiska strukturen hos de döda språk som talades ut efter Sidenvägen för flera tusen år sedan med en ansökan som undersöker avstöttningsprocessers förlopp hos njurtransplanterade diabetiker jämför med icke-diabetiker? Hjälper det oss att veta att ansökan om språket vid Sidenvägen har fått en femma på frågan om metodens adekvans och ansökan om avstöttningsmekanismer har fått en fyra? På vilket sätt kan den ena sägas vara ”bättre” än den andra? Det kan den förstås inte eftersom vetenskapligt arbete är kumulativt och bedrivs inom ramen för ett forskningsparadigm och det är bara i det sammanhanget som forskningens kvalitet kan bedömas. Att vi kan rangordna ansökningar inom olika discipliner är de flesta överens om, även om också detta är svårt med tanke på att det egentligen är möjligheten att nå goda resultat vi skall värdera, alltså en prospektiv värdering. Men det humanistiska och samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet är alltför heterogent för att jämföra ansökningar med varandra i någon annan mening än iakttagbar samhällelig relevans – och den bedömningen blir med nödvändighet extremt kortsiktig.

Sammantaget menar jag alltså att den nya forskningsmyndigheten Vetenskapsrådet inte har en organisation och ett arbetssätt som gynnar fri och obunden grundforskning, i alla fall inte inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området. Inte heller uppfyller VR de löften om forskarstyrning som utbildningsdepartementet och dåvarande utbildningsminister Thomas Östros utlovade. Vetenskapsrådets myndighetsstruktur missgynnar också det humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsområdet relativt andra områden, trots att HS-området är det största utbildningsområdet och har fler forskningsaktiva professorer och lärare än andra områden.

FORSKNING I DET ULTRAMODERNA SAMHÄLLET.

I Frankrike genomförde forskarsamhället under 2004 och 2005 protester mot den nya forskningspolitiken, framför allt eftersom man ansåg sig ha fått för lite medel men också för att staten hade förändrat villkoren för de aktiva forskarna. Organisationen "Sauvons la recherche!" bildades för att stödja tanken på en fri, oberoende och kraftfull forskning. I debatten förekom tankar t.ex. som att "man uppfann inte elektriciteten genom att forska om bättre stearinljus." I allt väsentligt träffar den franska protesten också den svenska forskningspolitiken. Grunden för forskningens betydelse och roll i samhällsutvecklingen är att den styrs av nyfikenhet och att den växer kumulativt. Det är inte dagens problem som bör stå i centrum för forskningen, det är för att undvika morgondagens bekymmer vi behöver en fri och obunden forskning.

Politiker på alla nivåer tycks tro att forskning om det ena eller andra kan avhjälpa akuta problem med integration, läskunnighet, miljöproblem eller trafikträngsel. Vad som istället behövs för att lösa dessa problem är att den forskning som finns och den kunskapsbank som forskningskollektivet besitter också används. Vi vet väldigt mycket om integrationspolitik, hur barn och ungdomar lär sig läsa, hur vi återvinner sopor och hur man styr människors trafikbeteende. Men istället för att underlätta forskandet för dem som har detta som profession så vill många utanför forskarsamhället vara med och skapa ny forskning om just det som de själva brinner för. Gunnar Hökmark motionerade t.ex. år 2000 i Riksdagen om att upprätta ett forskningsinstitut som propagerade för frihandels välsignelser (2000/2001: U204). Dåvarande statsministern Göran Persson feltolkade en enkätundersökning bland svenska skolelever och påbörjade arbetet med att etablera en ny forsknings- och upplysningsmyndighet (Forum för Levande Historia) som skulle upplysa och forska om mänskliga rättigheter och demokrati med utgångspunkt i förintelsen under andra världskriget.¹¹ Moderaterna Sten Tolgfors och Henrik Landerholm motionerade år 2000 om en ny Neutralitetspolitikkommision som skulle ge "rätt" historieskrivning åt Sveriges agerande under kalla kriget (1999/2000: U412). Alltså en historieskrivning som stämde bättre överens med motionärernas egna åsikter om det svenska agerandet.

I det ultramoderna samhället har framsteget blivit en slags ikon, ett värde i sig självt. Vi frågar inte efter på vilket sätt framsteget förbättrar vår livskvalitet eller vår kollektiva självförståelse. Istället är forskningsmedel och forskning det mantra genom vilket framsteget skall nås. Under

1960-talet var framsteget kollektivt eftersom människor i västvärlden, och i Sverige, deltog i ett gemensamt moderniseringsprojekt. Internationalens ord om att ”från mörkret stiga vi mot ljuset” kändes säkert väldigt enkelt och självklart för den som vuxit upp i en syskonskara på elva, varit arbetslös, hemlös, haft nödhjälpsarbete och sedan kunnat bygga sitt eget hus på en kommunal tomt. När ATP-pensionen och folkpensionen sedan dök upp vid 67 års ålder kändes framsteget som fullbordat, de egna nu vuxna barnen skulle aldrig behöva sova på en parkbänk eller gå till fots till Stockholm för att söka arbete. Men vilken är framstegets kollektiva inramning idag?

Forskningspolitiken förväntas vara ett svar på de existentiella frågorna som dyker upp när de materiella målen nåtts. Inbyggt i själva begreppet forskning ligger tanken på framsteg, framgång, nyheter och utveckling. Det är svaret på frågan om vart samhället är på väg. Vi är på väg mot ett kunskapssamhälle, sägs det, ett samhälle där utvecklandet av vetandet och kunnandet står i centrum. Frågan är då hur vi skall förklara att trots den ökande utbildningsnivån i Sverige så står allt fler unga människor utan en avslutad och fullständig utbildning, allt fler utlandsfödda välutbildade människor arbetar inom helt andra yrken än de har utbildning för och allt fler forskarutbildade människor frågar sig vem som vill ha deras kunskande efter ofta tolv-tretton års djuplodande studier.

Forskningen blir också allt mer ett legitimerande av redan intagna ståndpunkter. När regeringen inrättar särskilda myndigheter för forskning om genusfrågor, om brottsofferfrågor och om andra världskrigets historia då har det vetenskapens ethos som innebär öppenhet, mod, prövbarhet och intellektuell självinsikt försvunnit. Tror någon att Sekretariatet för genusforskning skulle kunna avfärda genusvetenskapliga perspektiv, att Brottsoffermyndigheten skulle ifrågasätta viktimologin eller att myndigheten Levande Historia skulle nyansera bilden av Nazityskland eller Sovjetunionen? Kanske, men jag är verkligen inte säker.

På samma sätt tillsätter regeringskansliet utredningar och kommissioner som skall bekräfta redan förgivettagna ståndpunkter, som t.ex. den integrationspolitiska maktutredningen eller Tsunamikommissionen. I båda dessa ingick forskare, just på grundval av att de är forskare. De lånar med sig det förtroende som vetenskap och forskning fortfarande har hos medborgarna in i en i huvudsak politiskt definierad uppgift.¹² Tror någon att den integrationspolitiska utredningen skulle kunna komma fram till att det inte fanns diskriminering i Sverige eller att Tsunamikommissionen

skulle kunna ha kommit fram till att allt regeringen gjorde var rätt? Det är inget fel i att rikta pengar mot särskilda områden, men när värderingarna och det normativa innehållet i själva forskningen kommer i förgrunden då försvinner vetenskapsidealet ut bakvägen. Det är heller inget som hindrar att forskningsfinansiärer vill stödja ett visst forskningsperspektiv, men det minsta man bör göra är väl att undersöka kunskapsläget *innan* man genomför satsningen?

Bakgrunden, menar jag, är att i det ultramoderna samhället där individen och framsteget står i centrum så kommer incitamenten för riktade och specialiserad forskningssatsningar alltid att vara goda. Eftersom varje forskare idag måste meritera sig framför allt genom publicering, och då helst i form av engelska artiklar i peer review-bedömda tidskrifter med hög status, så kommer behovet av specialisering att öka. Antalet tidskrifter har ökat dramatiskt under de senaste decennierna och de som kan bedöma t.ex. sociologi, statvetenskap eller juridik i bred bemärkelse blir allt färre. Får man en dålig bedömning kan man hävda att bedömaren inte har samma forskningsinriktning som man själv, istället för att försöka ta till sig kritiken. Incitamenten för allt mindre och allt mer specialiserade forskargrupper ökar alltså. Detta skapar i sin tur incitament för riktade satsningar eftersom ”just mitt område” är dåligt täckt. Genom att politiker har ett krav på sig att leverera och genomföra reformer av olika slag – och genom att forskare fortfarande har bra förtroende bland allmänheten – så blir möjligheten att ”göra en satsning” på t.ex. nazismforskning eller forskning om kulturens betydelse för hälsan helt oemotståndlig.

Ingen, mer än vi som fortfarande tror på vetenskapens oberoende, har i realiteten något intresse av att minska specialsatsningarna. Därför kommer dessa satsningar också att fortsätta. På samma sätt kommer de legitimerande myndigheter och utredningar som skall komma fram till ett på förhand bestämt resultat att öka. Allt fram till den tidpunkt när allmänheten har förlorat förtroende också för forskningen och vetenskapen.

HUR RÄDDAR VI FORSKARNA FRÅN FORSKNINGEN?

Vad är forskning och vem är forskare, det är de grundläggande frågorna vi bör ställa oss om vi skall kunna få rätsida på dagens forskningspolitik. Under förutsättning att man accepterar att vetenskap är en verksamhet som bör präglas av nyfikenhet, kumulativitet och ett visst mått av oförutsägbarhet, samt att de avgörande dygderna för en vetenskapande

människa är öppenhet, engagemang, mod och oberoende, så menar jag att det finns saker att göra.

Forskning idag har kommit att utgöra ett kodord för såväl teoretiskt tänkande inom filosofin som för tekniskt utvecklingsarbete av batteri-drivna elfordon. Jag menar att det är orimligt. Sammanblandningar med orden "efterforska" och "utforska" har gjort ordet "forska" nästan meningslöst som uttryck för en preciserad verksamhet. Det går inte att jämföra utfallet av den forskning som genomförs av en teoretisk filosof när hon eller han utvecklar satslogiska system och nya kvantifikatorer med utfallet av forskning som genomförs av en företagsekonom som undersöker internationaliseringsviljan hos småföretag i en kommun. Inte heller den forskning som genomförs av den idogt arkivletande medeltidshistorikern kan jämföras i utfall med den forskning som genomförs av statsvetaren som söker förklaringar till småpartiers framgång eller misslyckande.

1. Låt oss ta mångfalden på allvar, låt oss erkänna att det finns olikheter och egenheter hos forskningsområden och ämnesdiscipliner och låt oss bejaka att dessa olikheter är berikande.

Vem är då forskaren är nästa fråga att ställa sig. Som professor i statsvetenskap är det inte alls troligt att jag känner någon stark samhörighet med en professor i fri konst som fått sin titel för sitt konstnärligt framstående arbete eller en klinisk professor i endokrinologi vars huvudsakliga arbetsområde alltså är att möta patienter med sjukdomar i de inresekreteriska körtlarna. Skiktningen mellan å ena sidan det teoretiskt/principiella/abstrakta och å andra sidan det kliniskt/praktiskt/tillämpade är ofta starkare än mellan vetenskapsområden. Forskarna är lika pluralistiska och unika som forskningsområdena. För allmänheten är forskaren oftast en person i vit rock med provrör. Att de personer med dessa attribut, som oftast syns i TV, vanligen är laboratorieassistenter (eller biomedicinska analytiker) vet allmänheten sällan om. Att skillnaden mellan en forskningsassistent och en forskarassistent är milsvid är heller inte så lätt att förmedla. Den förstnämnda är oftast en ung student under sin grundutbildning medan den sistnämnda är en disputerad forskare som anses bland de främsta i sin grupp eftersom vederbörande fått en forskningstjänst i syfte att meritera sig för en professorsanställning. De flesta professorer i litteraturvetenskap, filosofi eller andra kulturvetenskaper jag känner tvekar inför termen "forskare" när det gäller dem själva. Och jag delar den bedömningen.

2. *Låt oss alltså sluta låtsas att vi alla har gemensamma intressen inom forskarsamhället och istället bejaka och främja normen om vetenskapligt ethos som den gemensamma kärnan.*

Ett samhälles intellektuella och moraliska halt är inte större än dess historiska minne och förmågan att reflektera över dessa erfarenheter. Humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen och discipliner kan i första hand bidra med just detta – reflektion och självförståelse genom att utveckla och problematisera teoretiska modeller, system och tänkande. I andra hand kan vi också bidra med tänkbara förklaringar till att olika system, lösningar eller organiseringsätt fungerar eller inte fungerar som de gör. Dessa modeller och teorier kan förmedlas via utbildningen. I tredje hand kan vi skapa en stor mängd människor som har tillräckligt hög intellektuell kapacitet och vilja att bidra till det goda samhället, för att samhället skall kunna utveckla livsformer och livskvaliteter som kommer alla medborgare till godo. Och detta är också de tre uppgifter som den svenska statsmakten ålagt universitet och högskolor – forskning, utbildning och samverkan.

Hur skall då statsmakten kunna stödja utvecklingen av det vi kallar grundforskning och ge en stabil grund för dessa tre ovannämnda uppgifter, särskilt inom humaniora och samhällsvetenskap? Jag menar att Sverige inom grundforskningsområdet bör tona ned och på sikt lämna systemet med ansökningskonkurrens. Systemet förbrukar troligen mer resurser än vad det fördelar. I Lund har en beräkning visat att detta universitets ansökningar till det s.k. Linnéstödet 2006 (starka forskningsmiljöer via VR) har kostat sex års heltidsarbete.¹³ Och det handlar om ett ansöknings-tillfälle, ett universitet och en stödform. Om ansökan inte beviljas, vilket gäller 90 procent av ansökningarna, så är det en ganska ansevärd mängd pengar som i stort sett försvinner ut ur systemet.¹⁴ En nationell beräkning av vad såväl granskning och bedömning som ansökningsförfattande för att fördela de 250 miljonerna från HS-rådet egentligen kostar tror jag skulle vara skrämmande läsning.

Istället borde vi värdera att en person som fått ett lektorat vid ett universitet i hård konkurrens, blivit befunnen värdig att inneha docentkompetens och även ansetts professorskompetens har genomgått en sådan noggrann prövning att vi torde låta denna person ha en viss del av sin anställning till just forskningsverksamhet. Normalt sett har personen ifråga granskats av – från betygsnämnd till professorssakunniga – minst tio-tolv seniora kolleger. Det är svårt att ens ur effektivitets- och nyttsynpunkt

se varför denna person – om hon eller han därutöver vill kunna ägna kanske 50 procent av sin anställning till forskningsprojekt – varje gång måste låta detta specifika projekt granskas ytterligare, med alla de transaktionskostnader det medför. De externa forskningsresurserna bör därför styras över till medel för yngre oprövade forskare i termer av projekt och rekryteringstjänster, samt expensmedel (gästforskarvistelser, assistenter, konferenser m.m.) till seniora forskare.¹⁵

3. *Jag menar att vi bör stärka forskning i anställningen för de personer som har en anställning för vilken det krävs professorskompetens eller docentkompetens. Det skulle också stimulera fakulteterna att se över sin rekrytering när dessa personer anställs.*
4. *Jag menar också att forskningsråden inom humaniora och samhällsvetenskap skall använda sina medel till att efter franskt mönster nationellt fördela särskilda forskningstjänster på t.ex. 3+3 år, särskilt riktade åt yngre forskare som får möjlighet att söka ny miljö. Samt att också tilldela etablerade forskare goda ekonomiska möjligheter till internationellt utbyte, viss nedsättning av undervisning och administrativ verksamhet och assistans med forskningsarbete (under förutsättning att varje professorskompetens forskare har minst 50 procent forskning i anställningen).*

För att rädda forskaren från forskningen kanske vi inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området i fortsättningen bör betona identiteten som intellektuell och vetenskapare. Ett samhälle utan självreflektion, självinsikt och vilja att lära av erfarenheten kommer att falla ned i dumhetens mörka avgrund. Och där hjälper aldrig så många nya högteknologiska bioteknologiska småföretag, nya vattenpumptekniker eller bilsäkerhetsdetaljer. Där krävs upplysning.

Noter

- 1 Denna text är en omarbetad version av ett kapitel i Benner & Sörlin (2008).
- 2 Här finns anledning att påminna om att konflikten mellan kyrklig makt och statsmakt i nationsbyggandet alltid har inrymt just kampen om kunskapen – vem som

skall ha rätten att förmedla, använda och definiera kunskap. Utbildningen som ideologiproducent är därmed en fråga om socialisation där staten önskar skapa goda och lojala medborgare, något som hotas av alltför stor frihet inom utbildningssektorn. För en diskussion om forskningsinriktningar och utbildningsinnehållets relevans för nationsbyggande se Thue (1997).

- 3 Intervju med David Karlsson, Göteborgs-Posten den 4 februari 2010.
- 4 Popper står som portalfigur för den kritiska rationalismen där hypotesprövning, falsifierbarhet och regelbundenhet är i centrum för vetenskapen. Men som Gilje & Grimen (1993) betonar så kom Popper mer och mer att skilja på å ena sidan human- och kulturvetenskaperna och å andra sidan naturvetenskaperna, något som ledde honom mot en allt mer hermeneutisk inriktning.
- 5 Värt att notera är också att trots att myndigheten via sina ämnesråd besitter expertkunskap och kontakter inom t.ex. arbetspsykologi, förvaltningsrätt, policyforskning, artificiell intelligens och språkvetenskap så används aldrig forskarna som en resurs i dessa frågor. Istället för att ta till sig forskningsresultat från framstående forskningsmiljöer om t.ex. offentlig förvaltning eller datavetenskap arbetar myndigheten med konsulter från den stockholmska närmiljön.
- 6 NT-rådet har närmare en miljard och M-rådet närmare 825 miljoner att fördela (det sistnämnda en dubbling på fem år). Av nästan två och en halv miljard i rena projektmedel har HS-området således knappt tolv (12!) procent att fördela inom sitt område. Alla ekonomiska uppgifter om VR hämtade ur årsredovisningen 2009.
- 7 Sedan 1991 har antalet professorer ökat från 1858 till 2008 en bit över 4000, huvuddelen av tillskottet har skett genom s.k. befodringsprofessorer. Dessa personer har sällan mer än högst 10–20 procent forskningstid i sin anställning. En s.k. fullmaktsprofessor har normalt sett ca 75 procent forskningstid i sin anställning. Se vidare SCB:s statistik: http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0202/2009A01C/UF0202_2009A01C_SM_UF23SM0901.pdf
- 8 Se SCB:s och HSV:s statistik: http://www.hsv.se/download/18.19cof8951221af3b17d7ffe153/0912R_tabellbilaga.pdf
- 9 Se SCB:s statistik http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0202/2009A01C/UF0202_2009A01C_SM_UF23SM0901.pdf
- 10 Naturligtvis är det i första hand yngre forskare som söker projektstöd, men antalet professorer inom ett område ger en uppfattning om områdets vetenskapliga bredd och kompetens.
- 11 Forum för Levande Historia inrättades den 1 juni 2003 efter ett regeringsbeslut 1999. En kommitté tillsattes med uppgift att utreda möjligheterna för en ny myndighet och för att vidta de åtgärder som behövdes. Dir 2001:6, Dir 2002:164.
- 12 Mer än hälften av svenska folket har mycket eller ganska stort förtroende för forskning inom medicin, teknik, naturvetenskap och samhällsvetenskap. Bland svenskarna har 57 procent mycket eller ganska stort förtroende för universitet och högskola,

vilket är i topp av förtroendelistan tillsammans med sjukvården (Holmberg & Weibull 2005: 70, 185).

- 13 "Spetsansökningar?" ur *Dagens Nyheter* den 4 april 2006 av Henrik Berggren.
- 14 För min egen del skulle sex års heltidsarbete kosta staten 4,5 miljoner kronor inklusive sociala avgifter och före skatt. Netto bör kostnaden ändå hamna runt 2 miljoner. Frågan är på vilket sätt detta förfarande är ämnat att gynna forskningen.
- 15 Någon form av s.k. tenure-track system borde införas i Sverige.

Referenser

BENNER, MATS & SÖRLIN, SVERKER, 2008. *Forska lagom och vara världsbäst*. Stockholm: SNS Förlag.

BERGGREN, HENRIK, "Spetsansökningar?", *Dagens Nyheter* den 4 april 2006.

GILJE, NILS & GRIMEN, HARALD, 1993. *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Göteborgs-Posten den 4 februari 2010. Intervju med David Karlsson.

HASSELBERG, YLVA, 2009. *Vem vill leva i kunskapssamhället? Essäer om universitet och framtiden*. Hedemora: Gidlunds.

HOLMBERG, SÖREN & WEIBULL, LENNART (red), 2005. *Lyckan kommer, Lyckan går*. SOM-rapport nr 36, SOM-institutet, Göteborgs universitet, Göteborg.

Högskoleverket. Antagningsstatistik.

MONTMARQUET, JAMES A., 1987. "Epistemic virtue", *Mind* 96 (384), s 482-497.

RANEHILL, EVA, 2002. *Social snedrekrytering till högre studier. En litteraturöversikt*. Arbetsrapport, Institutet för framtidsstudier 2002:10, Stockholm.

THUE, FREDRIK W., 1997. *Empirisme og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vetenskapsrådets årsredovisning 2009. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Statistiska Centralbyrån. Högskole- och universitetsstatistik.